

ENSIMMÄISTEN SUKUPOLVIEN ELÄMÄÄ KEMIJÄRVELLÄ

Kemijärvellä tiedetään olleen asutusta jo ennen talonpoikaisen asutuksen alkua 1600-luvulla. Kemijärveltä on löytynyt lukuisia muinaisjäännöksiä, jotka todistavat kivikautisesta asutuksesta. Kemijoki oli jo kivikauden ihmisten suosima kalastuspaikka. Kemijärven Luusuan kylästä asutuksen jäänteitä on löydetty ajalta noin 5000 eKr. Luusuassa sijainnut Neitilä oli varhaisten kemijärveläisten vuosituhantinen asuinpaikka ja vielä vuoden 1000 tienoilla saamelaiset kävivät siellä kesäkalassa.

Kemijärven nykyisen asutuksen ensimmäisen kanta-asukkaan Paavali (Paavo) Halosen arvellaan saapuneen Kemijärvelle 1500-luvun lopulla, vaikka Kemijärven asutuksesta ei vielä tuolta ajalta löydy merkintöjä. Vuoden 1631 maakirjassa mainitaan Kemijärvellä yhdeksän taloa. Viimeistään tästä lähtien Kemijärven asuttaminen on ollut pysyvää. Kruunu suosi erämaiden asuttamista saadakseen lisää veroa maksavia taloja ja vahvistaakseen Pohjois-Suomen puolustusta. Varhaisina vuosina metsästys ja kalastus toivat pääasiallisen elannon ja vasta myöhemmin maanviljelystä ja karjanhoidosta tuli kemijärveläisten tärkein elinkeino. Varsinkin alkuvuosina kalastus ja metsästys olivat elintärkeitä, koska katovuosia esiintyi usein.

Paavali Halosen kerrotaan valinneen Kemijärvi asuinpaikakseen ihastuttuaan reheviin heinäniittyihin. Kemijoen rannalla oli runsaasti tulvaniittyjä ja joessa oli myös runsaasti hyvätuottoisia lietsaaria täynnä heinäsuovia. Niittyjä tarvittiinkin, sillä mitä enemmän talolla oli niittymaita, sitä enemmän saatiin rehua karjalle. Kun oli karjaa paljon, saatiin paljon lantaa, joilla lannoittaa peltoja. Ensimmäiset oikeusriidat Kemijärvellä käytiin juuri niittyriidoista; käytäntö oli, että niitty kuului sen raivanneelle, mutta omistukset saattoivat sekaantua, jos niittyä ei raivattu säännöllisesti.

Ensimmäinen Kemijärven karjaluettelo on vuodelta 1636. Tuolloin Kemijärvellä oli yksi hevonen, joka kuului Paavo Paavonpoika Haloselle, sekä kymmenen lehmää ja niistäkin kuusi oli Halosen. Pian karjatalous alkoi vahvistua ja siitä tuli vuosisatojen ajaksi kemijärveläisten toimeentulon tärkein osa. Ainakin maidon ja naudanlihan suhteen Kemijärvellä elettiin ajoittain jopa yltäkylläisesti. Vuonna 1795 Kemijärvellä oli noin 825 asukasta ja noin 1500 lehmää. On laskettu, että taloa kohti Kemijärvellä oli tuolloin 18 lehmää. Ymmärrettävästi Kemijärven tärkein vientituote oli pitkään voi. Puutavaran myynti alkoi merkittävässä määrin vasta 1800-luvun puolella.

Uudisasukkaiden pellot olivat vain pieniä tilkkuja. Kaskeamalla ja raivaamalla sitkeät uudisraivaajat laajensivat peltoalaansa nopeasti. Ohra ja ruis olivat tärkeimmät viljelyskasvit, samoin nauris – peruna tuli kemijärveläisten ruokapöytään vasta 1800-luvun alussa alkuvierastuksen jälkeen. Kemijärven pellot olivat melko hyviä ja viljaa riitti myytäväksi lähipitäjiin. Jacob Fellman kirjoittaakin kemijärveläisten olleen varsin itsetietoista väkeä ja he näyttivät mielellään mahtiaan, kun Kemijoessa lohivatoja pitävät kemiläiset joutuivat nöyrymään viljanostoon: *”Vaikka kalastus ei Kemijärvellä – kuten on laita alempana – lahjoita hänelle rahaa, hän kumminkin istuu tyytyväisenä lämpimässä tuvassaan ja katselee, kun kemiläinen tulee ostamaan hänen täysinäisestä varastostaan viljaa. Tyynesti kemijärveläinen lukitsee arkkunsa saamansa rahat, jotka hän sanoo tienanneensa joen ansioista. Kemiläinen kuuntelee nolona ja ällistyneenä, kun isäntä ivapuhein kehoittaa häntä karttamaan raskasta maanviljelystyötä, jota he kemijärveläiset tekevät hyvin mielellään. Isäntä lupaa, että he kasvattavat viljaa kemiläistenkin tarpeisiin, jos nämä tuovat heille vaikkapa*

vain pienen osan niistä lohirahoista, joita sallimus ilman vaivaa ja rasitusta lahjoittaa kemijäisille.”

Kemijärven alkuaikojen asukasluvusta voidaan esittää vain arvioita. Ensimmäisten, 1600-luvun alkupuoliskolla Kemijärvelle tulleiden uudisasukkaiden saapumisen jälkeen Kemijärven asuttaminen hidastui; vuonna 1650 Kemijärvellä oli noin 50 asukasta. Vuosisadan lopulla se lähti uuteen nousuun. Vanhojen raivaajien lapset ja lapsenlapset raivasivat kotitalan maille uudistiloja, ja Kemijärvelle tuli myös muualta uusia asukkaita. 1700-luvun sotien jälkeen ihmisiä kannustettiin maanviljelykseen myös siitä syystä, että Ruotsi oli menettänyt viljavat maansa Baltiasta ja ruokaa tarvittiin koko valtakunnan tarpeisiin. Vaikka kirkonkirjojen pitäminen alkoi jo aikaisemmin, niin ensimmäinen varsinainen väkilukutaulu otettiin käyttöön vasta vuonna 1749. Tuolloin Kemijärvellä eli 341 henkeä 44 eri taloudessa.

Poronhoito ei talonpoikaisen asutuksen varhaisina vuosikymmeninä kuulunut kemijärveläisten elinkeinoihin. Useat taloudet kyllä omistivat poroja, mutta niitä käytettiin lähinnä ajoporoina. Vasta vuonna 1766 poro sai kotieläimen aseman, kun toisen omistaman poron metsästys kiellettiin. Poroja ei siis enää pidetty villiriistana, vaan se tuli näin omaisuuden suojan piiriin.

Vaihdantatalouden sijasta Kemijärvellä kuten muuallakin maaseudulla noihin aikoihin elettiin omavaraistaloudessa. Ravinto tuotettiin itse ja talot rakennettiin omista metsistä kaadetuista puista. Suola ja rauta olivat alkuun ainoita tuotteita, jotka oli välttämättä ostettava muualta. Kemijärveläiset harjoittivat kaupankäyntiä Tornion ja Oulun porvareiden kanssa ja kävivät Kemissä markkinoilla. Kemijärveläiset möivät kalaa, etupäässä haukea, sekä voita, turkiksia ja kotipolttoista viinaa. Kemijärvellä ei varhaisina aikoina viinan ole kerrottu aiheuttaneen suuremmin ongelmia, mutta Sodankylän rovastintarkastuksessa 1743 pahoiteltiin kemijärveläisten paloviinakaupan aiheuttamia ongelmia: kun sodankyläläiset saamelaiset tulivat Kemijärvelle kalaan, saapuivat kemijärveläiset talonpojat heti kauppaamaan tuotettaan, mistä seurasi ”kaikenlaista pahaa menoa ja elämää”.

Jos vesireittejä ei oteta lukuun, niin kulkuyhteydet Kemijärvelle olivat heikot. Ainoatakaan maantietä ei kulkenut Kemijärvelle ennen kuin tie Rovaniemelle valmistui 1853. Kesäisin Kemijärvelle kuljettiin vesistöjä pitkin tai jalan jokivarren polkuja myöten. Eivät kemijärveläiset teitä kovin kaivanneetkaan. Kunnankirjuri Abram Plantingin mukaan Rovaniemen-tie oli turha, koska kemijärveläiset eivät käytä sitä: kesällä kuljettaisiin edelleen jokea pitkin ja talvella ei kuljeta lainkaan. Planting asettui silti kannattamaan tientekoa, koska siten saatiin köyhiä ihmisiä työhön. ”Otetaan jauhot pois”, Plantingin kerrotaan sanoneen.

Monien muiden maalaispitäjien tavoin Kemijärvellä asukkaat elivät pitkälti omillaan. Sairustapauksissa lääkärinapuun oli vaikea turvautua piirilääkäreiden ollessa harvassa, joten täytyi luottaa luonnonlääkkeisiin ja kansanparantajiin. Kulkutaudit liikkuivat ja lapsikuolleisuus oli korkea. 1700-luvulla noin puolet kuolleista oli alle 15-vuotiaita. Silti jotkut onnistuivat välttämään taudit ja saavuttamaan korkean iän, esim. talollinen Yrjö Jaakkolan leski Briitta kuoli vuonna 1711 ollessaan 105 vuoden ikäinen. Todettakoon, että aineellisesti ahtaista oloista huolimatta itsemurhia tehtiin paljon vähemmän mitä nykyisin, vuosien 1698–1825 aikana ei tiettävästi lainkaan. Murhia ensimmäisen kahden vuosisadan aikana ei Kemijärvellä tiettävästi tapahtunut lainkaan. Myöskään muita rikoksia ja tappeluita ei varhaisina aikoina pahemmin esiintynyt ja vähiin jäivät myös sittemmin yleistyneet salavuoteus- ja aviorikoskäräjät. Seppo Ervastian kirjassa Kemijärven seurakunnan historia arvellaan, että 1700-luvun lopulla seudun väestön kasvun ja taloudellisen myötä alkoi mo-

raallinen rapautuminen. Kemijärven kirkkoon oli jalkapuu hankittu vasta 1743 ja silloinkin tarkastusta tehneen rovastin määräyksestä – sellaiselle kun ei ollut tarvetta.

Kouluja ei Kemijärvellä ollut vuosisatoihin, kirkko vastasi opetuksesta tai huolehti siitä, että vanhemmat opettivat lapsensa lukemaan, mikäli vanhemmat itse tämän taidon hallitsivat. 1600-luvun puolivälissä alettiin painottaa, että pelkkä uskonkappaleiden ulkolukeminen ei riitä, vaan pappien täytyy huolehtia niiden sisäistämisestä. Kemijärvellä ensimmäisten kirkonkirjojen (1698-1705) mukaan reilu neljännes kemijärveläisistä osasi lukea sujuvasti ja yhteensä 69 % ainakin jollain tavalla – n. 31 % kemijärveläisistä ei tätä taitoa hallinnut. Vuodesta 1686 lähtien lukkarin tehtäviin säädettiin lukutaidon opettaminen ja 1800-luvun alkupuolella Kemijärvellä ja Kuolajärvellä myös entinen kersantti C.F. Stöckell toimi kiertävänä opettajana, katekeettana. Lukkarinkoulu oli keskeytyksissä erään viranhaltijan aikana, koska kyseinen lukkari ei osannut itse kunnolla lukea.

Jo uudisasutuksen ensimmäisten vuosikymmenten kuluessa Kemijärven asutus vakiintui ja kasvoi siinä määrin, että pitäjän katsottiin tarvitsevan oman papin ja kirkon. Vuonna 1648 rakennettiin ensimmäinen kirkko ja saatiin ensimmäinen pappi. Sitä ennen lähimmät papit olivat olleet vuodesta 1602 lähtien Kemissä ja Torniossa ja vuodesta 1632 lähtien Rovaniemellä. Huoli lappilaisten sieluista saattoi tietysti olla motiivina lappilaisten käännättämiseen, mutta kruunulle valtapolitiikan kannalta varmasti tärkeätä oli myös sen vahvistaminen, ettei Venäjän ortodoksinen kirkko saa Lapissa jalansijaa.

Papin tehtäviin ei tuolloin kuulunut pelkästään hengellisenä paimenena toimiminen. Pappi oli myös ainoa maallisen esivallan edustaja paikkakunnalla, kunnan hallinnon johtaja ja pitkän aikaa lisäksi ainoa koulusivistystä saanut henkilö ja karkeasti arvioiden jopa ainoa täysin kirjoitustaitoinen Kemijärvellä. Niinpä papin puoleen käännettiin muutoinkin kuin teologisten kysymysten puitteissa. Pappi laati sopimukset, testamentit, haasteet käräjille ja muut viralliset asiakirjat. Pappilan kautta kulki pitäjäläisille usein tieto myös mm. uusista viljelystavoista ja muista tieteen keksinnöistä.

Kemijärven ensimmäinen kappalainen oli lapualainen Jaakko Lapodius, joka saapui Kemijärvelle vuonna 1648. Kerrotaan, että Lapodius rikkoi shamaanien noitarummut, opetti ihmisiä lukemaan ja edisti maanviljelystä. Karuissa oloissa työnsä tehnyt Lapodius uupui ja lopulta kuoli vain 38-vuotiaana vuonna 1660. Hänen seuraajakseen valittiin Esaias Mansveti Fellman (1620–97). Fellman oli vain lyhyen aikaa opiskeltuaan määrätty Inariin papiksi. Fellman kyllä levitti kristinuskoa lappalaisille ahkerasti, mutta hän ei viihtynyt syrjäisissä oloissa Inarissa, vaan asettui Ruotsin puolelle vierailen vain ajoittain seurakunnassaan. Niinpä Fellman hakeutui ilomielin Kemijärvelle ja pitkään poikamiehenä elelleenä suostui seurakuntalaisten vaatimukseen edeltäjänsä nuoren lesken naimisesta. Näin Kemijärven isännät laskivat, että heidän ei tarvitse elättää entisen papin perhettä, kun vanha perhe sulautuu uuteen.

Esaias Fellmania on kutsuttu lappalaisten apostoliksi, vaikka onkin arveltu hänen pojanpoikansa muistelmissaan lisälleen isoisänsä mainetekoja, sillä jo ennen Fellmania oli pohjoiseen levitetty kristillistä uskoa. Joka tapauksessa Fellmanin ansiot kristinuskon juurtumisessa ja kirkon aseman vakiinnuttamisessa Lappiin ovat kiistattomat. Vuosikymmenten kuluessa Fellman tosin alkoi haluta pois Kemijärveltä päästäkseen vanhuuden päiviin aineellisesti vakavaraisempaan seurakuntaan. Fellmanin hakemukset torjuttiin, mistä hän masentui kovasti. Vuonna 1697 tämän Lapin apostolin maallinen elämä päättyi ja hänet haudattiin Kemijärven kirkon lattian alle. Yli sata vuotta myöhemmin Fellmanin ruumis ta-

vattiin lähes muuttumattomana ja maatumattomana arkustaan. Useissa yhteyksissä on todettu, että roomalaiskatolisen kirkon piirissä tällainen tapaus olisi hyvinkin voinut johtaa utterana käännyttäjänä tunnetun pappismiehen pyhimykseksi julistamiseen.

Esaias Fellmania seurasi hänen samanniminen poikansa, Esaias Esaiaksenpoika Fellman (1675–1736). Nälkävuodet ja isonvihan aika sattuivat hänen kauteensa ja olot Kemijärvellä olivat ajoittain hyvin ankeat. Esaias Fellman lähetti isonvihan ajaksi vaimonsa Tornioon levottomia oloja pakoon. Paluumatkalla Sodankylän Kairalan kylän kohdalla rouva synnytti Nils-pojan reessä. Nilsistä tuli isänsä jälkeen Kemijärven seuraava pappi eli Fellmanin suku ehti hoitaa tätä virkaa Kemijärvellä kolmessa sukupolvessa.

Fellmanit olivat kansanomaisia, pidettyjä pappeja, mutta vuosikymmenien ankara työ aineellisesti niukoissa oloissa kaukana tuon ajan ”sivistyneestä maailmasta” sai heidät hakemaan virkoja muualta – yleensä tuloksetta. Nils Fellman (1718–99) kirjoitti kuinka hänen sukunsa jo lähes vuosisadan ajan on turhaan anonut pois pääsyä raukasta pohjolasta. Kemijärveläiset silti ilmeisesti pitivät Nils Fellmanista, koska anoessaan Kemijärveä itsenäiseksi seurakunnaksi he pyysivät Fellmania kirkkoherrakseen. Fellman ei tätä hanketta itse kannattanut, vuonna 1764 hän siirtyi papiksi Sodankylään ja vihdoin 1768 pois Lapista, Oulun kirkkoherraksi. Kemijärven pappien yhteys Fellman-sukuun säilyi silti edelleen, sillä Nils Fellmanin seuraaja, Johan Wegelius, oli Nils Fellmanin sisarenpoika.

Kemijärven ensimmäinen kirkko oli oikeastaan vain pieni hirsinen saarnatupa. Vuonna 1694 valmistui toinen kirkko – Kuumaniemelle, kuten edellinen kirkko. Pinta-alaa sillä oli n. 160 neliömetriä ja korkeutta reilut 12 metriä. Kirkko ei ollut erityisen koristeellinen ja valoa antoi vain muutama pieni ikkuna. 1600- ja 1700-lukujen ihmisten elämässä hengellisyys oli korkealla sijalla ja jumalanpalvelusten lisäksi isännät pitivät kotihartauksia talonväelleen. Kuitenkaan varhaisten seurakuntalaisten laulutaitoa ei ole rovastintarkastuksissa juuri kiiteltä ja on arveltu, että lukkari sai lähinnä esittää yksinlaulua, ”kenties papin laulun ja seurakunnan epämääräisten örähdysten säestämänä”. Jumalanpalvelukset olivat tuon ajan ainoa uutiskanava, sillä siellä luettiin esivallan viralliset kuulutukset. Kirkon lähellä asuvien oli käytävä joka sunnuntai kirkossa ja kauempana asuivilta sitä edellytettiin ainakin suurten juhlapyhien aikaan; poisjäännistä rankaistiin sakoilla. Paitsi Sanaa kuulemassa, kirkolla käytiin tapaamassa tuttavias ja vaikkapa tekemässä kauppoja.

Nils Fellman antoi varsin mairittelevan kuvauksen Kemijärveläisten opillisesta ja hengellisestä tilasta vuonna 1751 laatimassaan kirjoituksessa. Hänen mukaan kemijärveläiset olivat hyvin perillä kristinopista, osasivat lukea kirjasta ja osasivat Lutherin katekismuksen lisäksi ulkoa suuren joukon psalmeja ja rukouksia. Fellman kertoo lisäksi: ”Niinikään he yleensä pitävät ilta- ja aamurukouksensa. Milloin he eivät sitten sunnuntaisin pääse kirkkoon, he varsin yleisesti pitävät aamulla kotihartauden ja päivällä opettavat lapsiaan. He ovat opettajaansa kohtaan ystävällisiä ja käyttäytyvät kuuliaisesti sekä yleensä myös keskenään elävät sopuisasti. Milloin epäsopua ilmenee, sen he yleensä heti selvittävät kaikessa ystävyydessä.”

Kemijärveläislapset kastettiin yleensä kirkossa tai pappilassa, joskus myös kotona papin liikkueissa ympäri pitäjää. Suositus oli, että lapset tulee kastaa parin viikon kuluessa syntymästä, mutta pitkien matkojen seurakunnissa tämä oli lähestulkoon mahdotonta. Vihkimiset suoritettiin alkuaikoina usein kirkossa, 1700-luvun puolivälin jälkeen kotihäät yleistyivät. Kirkossa oli yksi morsiuspuku huntuiheen vuokrattavina ensi kertaa naimisiin meneville, siveiksi tunnetuille morsiamille. Kemijärvellä hautajaiset pidettiin usein varsin nopeasti

kuoleman jälkeen, mikäli kelirikko ei ollut esteenä. Kerrotaan, että mahtitalojen vainajat siunattiin kirkossa ruumissaarnan kera ja vainaja oli kääritty paarivaatteisiin. Tavalliset vainajat taas laskettiin ja siunattiin suoraan yhteishautaan. Erillishaudat olivat tuolloin vain säätyläisten ja korkeintaan varakkaimpien tilallisten etuoikeutena.

Lähteet:

Seppo Ervasti, Kemijärven seurakunnan historia (2002)

Raili Rytönen, Kemijärven historia I (1989)

Unto Viitamäki (toim.), Tarinatuvan tarinoita (2006)